

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа с Хайыракан
муниципального района «Улуг-Хемский кожуун Республики Тыва»

«РАССМОТРЕНО»
на педагогическом совете
школы протокол №1
«30» августа 2024г

«СОГЛАСОВАНО»
ЗДУВР начальных классов
МБОУ СОШ с.Хайыракан
/ / Кенден-Хуурак.Н.С./
«30» августа 2024г.

«УТВЕРЖДЕНО»
Директор МБОУ СОШ
с.Хайыракан
/ / Айыр-оолс С.К./
«31» августа 2024г.

Рабочая программа
по внеурочной деятельности
«Торзэн дылым»
для обучающихся 1 класса
на 2024-2025 учебный год

Составитель: Адыг-Тюлюш А. Б
учитель начальных классов

Хайыракан
2024

Тайылбыр бижик.

Ажылчын программа муниципалдыг бюджеттен хамаарылгалыг өөредилге чери Хайыракан ниити билиг школазының 2024 чылдың август 30-де 1дугаарлыг дужаал-биле бадылаан эге школага болгаш кол ниити өөредилгеге ФКӨС кирилдезинин негелдезинге кичээлден дашкаар ажыл-чорудулганы организаастаарының дугайында саавырның негелдезинге дүүштүр кылган.

Тыва дыл – аныяк бижиктиг дылдарның бирээзи. Тыва дылды башкылаашкынын шынарын бедидиринче башкыларга кол сорулга салдырган.Келир уенин салгакчылырын торээн дылынга ынак,ону унелеп билир кылдыр ооредир, кижизидер.А ону канчаар боттандыраы башкыларнын чогаадыкчы чоруундан,кичээлге янзы буру аргалар, методтарны ажыглаарындан хамааржыр.Кичээлдер уругларга солун,чаа чуулдерни берип, кичээнгейин хаара тудуп турар . Амгы үеде оон янзы-бүрү талаларын шинчилээр ажылдарны чүгле дыл эртемденнери чорудуп турар эвес, аңаа өөреникчилер шинчилел ажылдар дузазы-биле база хире-шаа-биле киржип турар. Тыва Республиканын ниити өөредилгезинин национал девискээр кезээ 1-ги класс өөреникчилеринин ниити сайзыралынче, оларнын билиинин практиктиг болурунче угланмышаан программаны тургузарда эртемниинин, дес-дараалашкаанын, көргүзүглеринин болгаш коммуникативтиг принциптерге даянып база уругларнын назы-харын барымдаалап тургаш тургускан.

Торээн дылым деп программаны тургузарда орус дылдын «Занимательная грамматика», «Занимательный русский язык» деп программаларны ооренип коргеш база «Ойнавышаан, оорениил» деп номга даянып, тыва дылга ажыглап болгу дег чуулдерге ундезилеп уннер, ужуктер, состер –биле оюн хевирлиг онаалгаларны, мергежилгелерни, айтырыгларны, ребустарны тургускаш ажыглаарга оореникчилернин угаап бодаары, состерни шын бижири, бижик демдектерин сагыры база дыл талазы-биле билии быжыгып ханылаарынга салдарлыг .

Состер, ужуктер, уннер-биле ажылдарны методика ёзугаар кажан ажыглап болурун мынчаар сумелеп турар:

1. Теманы ооренип дооскаш, уругларнын билиин хынаар сорулга-биле чорудар
- 2.Туннел болгаш катаптаашкын кичээлдернин онаалгаларынга оюннар дузазы-биле хынаары
- 3.Кичээлден дашкаар ажыл-чорудулганы кыска уе тургузунда ажыглаар мергежилгелерни башкы уругларнын хар-назынын аайы –биле дууштур, бодунуу-биле таарыштыр тургузуп алыр

Ол ышкаш Россия Федерациязының школалары амгы үеде федералдыг күрүнениң өөредилге стандарттары ёзугаар ажылдап эгелээн болгаш өөредилге планнарында аңаа тускай шактарны аңгылаан.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулга, кичээлге бодаарга, өөреникчилерний эстетиктиг культуразын элээн делгемчидер. Моон алгаш көөргө, өөреникчилерни кичээлден дашкаар ажил-чорудулгаже хаара тудары – амгы үениң негелдези. Тыва дыл, литературлуг номчулга кичээлдеринге уругларның сонургалын бедидериниң бир аргазы – кичээлден дашкаар ажил-чорудулгаже кириери.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулга – өөредиглиг болгаш кижизидилгелиг класстан дашкаар чорудар ажилдарның бирээзи. Ооң өөредиглиг уjur-дузаы: өөреникчилерни кичээлдерге алган билиглерин болгаш чаңчылдарын немээр, делгемчидер база ханыладыр; бердинген темазынга хамаарышкан материалдар чыып, оларны системажыдып, сайгарып, түннел үндүреринге өөредир; словарьлар болгаш өске-даа немелде литература-биле таныжар; кeжээлер, мөөрейлер, делгелгелер организаастаар; көргүзүг материалдары белеткээр — бо бүгү өөреникчилерниң бот-идепкейин болгаш сонургалын бедидеринге улуг уjur-дузалыг.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганың темазын шилээниниң чугулазы

Дыл — ниитилелде эң-не кол шимчедикчи чепсек. Өөреникчи кижини бодунуң төрөөн дылының тыптып сайзырап келген төөгүзүн, ооң ниитилелде амгы үеде туружун сайгарып боданып өөренири амгы үениң негелдези. «Тыва дыл» эртемин өөредир шактарның эвээжи-биле уругларга немелде кичээлди шак бо эртемге эрттирери чугула чүүл болуп турар. Ооң-биле чергелештир уругларның эртемге сонургалын көдүрүп, төрөөн дылынга ынакшылын күштелдирер.

Кичээлден дашкаар ажил-чорудулганың сорулгалары

Өөредиглиг:

- өөреникчилерни «Тыва дыл» эртеминге сонургалдыг кылдыр өөредир;
- тыва дылды амыдырал-биле холбап, бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, чараш мөзү-шынарлыг, чогаадыкчы арга-шинектиг кижини хевирлээр;
- уругларны бот-тывынгыр, чогаадыкчы ажилдап өөредир.

Сайзырадыр:

- уругларның амыдыралче бот-тускайлаң медреселдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр;
- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эптиг-чөптүг;
- кижилерге, төрөөн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;
- хамааты бот-медресели бедик, ада-чурт төөгүзүн үнелеп билир

— номчулгага сонуургалдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Планнаттыңан түңнелдер (ФКӨС-тун негеледелери-биле):

Предметтиг түңнелдер (предметные):

Предметтиг (эртемге хамаарыштыр)

өөреникчилернин билип алган турар ужурлуг билиглери:

- Чаа материалды ханы билип алырынче угланган белеткел ажылдарны; номчулга, бижилге, уругларны янзы – буру бот- ажылдары, чугаа сайзырадылгазы.
- Чаа унну ылгап тывары.
- Чаа уннун дыннаарынга болгаш адаарынга мергежилге.
- уннун улуг, бичии ужуктерни –биле таныжылга .
- Слогтар номчууру.
- Домактар номчулгазы.
- ужуктер кожаазы-биле ажыл.
- Схемалар-биле ажыл

Бот-тускайлаң түңнелдер:

- мөзү-шынары бедик, бот-сайзыраңгай чогаадыкчы кылдыр ажылдап өөрөнгени;
- ада-өгбезиниң төөгүзүн, чаагай чаңчылдарын билип чоруур кылдыр хевирлээри;
- тыва чоннуң, күрүнениң төлээзи кылдыр санап, ооң улусчу ужурларын сагып, салгап кижизидери;
- төрөөн чуртунга, ие дылынга, чонунга хумагалыг, ынак болур;
- бодунуң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-углап, бот-сайзырадып билир;
- чаа билиглер шиңгээдип алырын медреселдиги-биле угап билир;
- патриотчу тура-соруктуг, күш-ажылга ынак, эртем-билигже чүткүлдүг, кадык амыдыралдыг болур.

Метапредметтиг түңнелдер:

- чүге өөренириниң сорулгаларын билип, ону янзы-бүрү аргалар-биле чедип алырын билир;
- чидиг айтырыгларны чогаадыкчы арга-биле дилеп тывары;
- кылыр чүүлүн сорулгазының аайы-биле күүседип, планнап, доозуп билир;
- өөрөнгөн чүүлдерин системажыдып билир;
- янзы-бүрү медээ алыр чүүлдерни тып билири (словарьлар, номнар, интернет четкизинде сайтылар, энциклопедиялар, библиотека, картотека, номчулга залы...)

- кижиги бүрүзүнүн бодалын дыңнап, чөпшээрежи, эдип билири;
- коллективтиг ажылдажылга үезинде кылыр чүүлүн хуваап, демнежи, юодунун үлүүн кирип, бот-боттарын хынажып билири;
- тыва дылдың өске эртемнер-биле холбаалыг болгаш ооң ужур-утказын билири;
- тыва дылга хамаарышкан билиглерин билдирг ажыглап, бедик чугаа культуралыг болур.

Программаның уткаы

Программа 1-4 класстын оореникчилеринин назы-харыгга дууштур тургустунган. Неделяда 1 шак. Программа ниитизи-биле ургуларның ниити кругозорун, культуразын бедидип, дыл-домаан сайзыратпышаан, колдуунда янзы-бурү оюннар хевиринге эртер.

1 класс – 33 шак (теориязы – 5 шак, практиктиг кезээ – 28 шак)

КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ЧИЖЕК ПЛАННААШКЫНЫ

№	Программаның кезээ	Кичээлдин темазы	Теманың утказы	Өөредилгениң ажыл-чорудулгазы	Шагы	Айы, хүнү
Белеткел үези						
1	Чугаа үннери	Чугаа деп чүл?	Амыдыралга шын, аянын чугааның ужурдузазы.	Сөс, домак, чугаа дугайында билип алганын байыдар, схема дузазы-биле ылгап өөредир.	1	03.09
2		Ажык, ажык эвес үннер оранынче аянчорук	Ажык болгаш ажык эвес үннер-биле таныжылга.	Ажык үннерни кызыл, ажык эвес үннерни көк төгерикигештер – биле аңгылаарын өөредир. Ажык үннер дааштан тургустунар, ажык эвес үннер дааш болгаш шаптыктан тургустунар.	1	10.09
3		Мен үннерни би-лир мен	Ажык, ажык эвес үннерни ылгап билири	Домакты сөстөргө чарып тывары. Сөстөрни слогтарга чарып, сөстөр иштинден ажык, ажык эвес үннерни тып билири.	1	17.09

Үжүглел үези. Бирги чада						
4	Үннер болгаш үжүктөр. Ажык болгаш,	Үжүктөр- биле ужуражылга	Аа, Лл деп үжүктөрниң шын, чараш бижилгези.	[а], [л] деп үннерниң үжүктөрүн шын бижип билирин уламчылаар кыска, узун, ажык, ажык эвезин ылгап өөредир.	1	24.09

5	ажык эвес үннер	Оюнбаштак О база мөгөшөүчү М деп үжүк- тер	Оо, Мм деп үжүктөрдүн шын, чараш бижилгеси.	Оюннар дузазы-биле О, М деп үжүктөрдүн шын ададып өөрөдүрү, бижикке үжүктүн кезектерин шын чоргузары. Бижимел үжүктөрдүн шын бижири	1	01.10
6		Айга дөмөй С база чадага дөмөй Н!	Сс, Нн деп үжүктөр кирген сөстөрдүн номчулгасы болгаш бижилгеси.	[с], [н] деп үннөр - ажык эвес үннөр. Оларны схемага көк төгөрүкчигештер- биле демдегелеп өөрөдүр.	1	08.10
7		Сөстөр делегейи	Быжыглаашкын кичээли. Словарьлык диктант.	Өөрөнгөн үжүктөрдү кирген словарьлык диктант бижидер. Үн, үжүк сайгарылгасын кылыр.	1	15.10
8		Шын бижип өөрөниил	Дүжүрүп бижилге.	Дөзөвилел кыры-биле бир одуругга бижээш, башкынын үлгөрдүн көрүп оргаш, домактарны шын чараш бижип өөрөдүр.	1	22.10
9		Чыл деп сөстү эгелээн, чыдын билбес үжүктөр	Чч, Ыы деп үжүктөр кирген сөстөрдүн номчулгасы болгаш бижилгеси.	«Хуулгаазын көзөнөктөрдүн чажыды» деп оюнну чорудар. Төгөрүкчигештердин үнүн көрүп тургаш, херек үжүктөрдүн немевишаан, бижип өөрөдүр	1	05.11
10		Урук, урук	Уу, Рр деп үжүктөр	Ажык ажык эвес үннөрдүн катап-	1	12.11

		узун урук.	кирген сөстөрнiң номчулгазы болгаш бижилгези.	тап шын номчуп, бижип өөренир. Сөс иштинден туружун шын тодарадып өөредир.		
11		Тыва дылдың онзагай ажык үннериниң үжүктери Ү база Ө.	Үү, Өө деп ажык үжүктөр кирген сөстөрнiң номчулгазы болгаш бижилгези. Үжүктөрнiң шын бижилгези	Ажык үннерни катаптаар. Баштай кыска ажык слогтарны, оон соонда узун ажык слогтарны тургузуп өөреткеш, хаалчак слогтук сөстөрни шын номчуп өөредир. Ү-биле Ө-нүң дөмей болгаш ылгалдыг чүүлүн тодарадыр тайылбырлыг бижилгени чорудар.	1	19.11
12		Инектигде тодуг, имиртинде кончуг.	Ии деп үжүктөр кирген сөстөрнiң номчулгазы болгаш бижилгези.	Схемага и -ни кызыл төгериктербиле демдеглээш, кыска узун ажык слогтарны тургускаш, чаа сөстөр тургузуп өөредир.	1	26.11
13	Чугаа сайзырадылгазы	Билиин хына	Өөредиглиг диктант.	Кыска, узун ажык үннерлиг сөстөрни шын бижип өөредир. Домакты бижиткеш, схеманы шын шыйыг-биле шын көргүзөр, а домактың төнгенин улуг секбиле демдеглеп көргүзөр.	1	03.12

14	Үннер болгаш үжүктөр. Ажык болгаш, ажык эвес үннер	Эштигде хөглүг, эптигде күштүг.	Ээ, е деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	Сөс эгезинге кыска дыңналыр болза, чаңгыс э-биле бижиирин, сөстүн эгезинге, ортузунга, сөөлүнгө узадыр адаттынар болза ийи ээ бижиирин быжыглап өөредир. Кыска дыңналыр болза е-биле бижиирин быжыглап	1	10.12
----	---	---------------------------------	---	--	---	-------

				өөредир.		
15		Олуарым борбак сандай Ойтур кагза, Шш-ка дөмей	Шш, деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	[ш] деп үн кирген слогтар, сөстөр, домактарны бижип өөредир. Ол сөстөр-биле домактарны чогааткаш, схемазын шыяр.	1	17.12

Ийиги чада

16	Үннер болгаш үжүктөр. Ажык болгаш ажык эвес үннер	Таныжаалы: Д, Б деп ажык эвес үжүктөр	Дд, Бб деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	Д, Б деп үннернин шын адап, бижидип өөредир. Д, Б деп үннернүн үжүү кирген сөстөрдө д, б деп үжүктөрнүн туружун хайгаарап өөредир.	1	24.12
----	--	---------------------------------------	--	--	---	-------

17	Тыва сөстөр ортузунда Г, В деп үжүктөр	Гг, Вв деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	[г], [в] деп үннер сөстүң кайызынга таваржып турарын өөреткеш, немей тайылбыр чорудар: г, в деп үннернүн үжүктөрүн тыва сөстөрнүн эгезинге хереглес.	1	14.01
18	Шын би-жийн	Номчулга. Өөредиглиг диктант.	Дөзевилел кыры-биле бир одуругга бижээш, башкының үлегерин көрүп оргаш домактарны шын чараш бижип өөредир.	1	21.01
19	Т-ны Д-дан ылгап өөрөн	Катаптаашкын. Шын адалга болгаш бижилге. Д – Т.	Чаа слогтарга чаңгыс үжүк азы слог немеп тургаш, чаа сөс тургузарынга мергежилгелер чоргу-	1	28.01

				зуп өөредир (та-раа, то-н,ту-р). Т биле Д-ни слог сөс эгезинге турда шын адап, номчуп өөредир.		
20		Таныжаалы: тыва үжүк <i>Ң</i> .	<i>ң</i> деп үжүк кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	<i>Ң</i> деп үннү адап турувуста, дылдың соо аасты дуглаптарга, өкпеден үнген хей думчук таварты үнер деп билигни өөредир.	1	04.02
21		Ийи чагы тудушкаш, Х деп үжүк болу берген.	Хх, Йй деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	Шын номчудуп бижидип өөредир <i>Й</i> кирген сөстөрни слогтарга чарып өөренир. <i>Й</i> деп үжүк сөстүң кайызынга турарын илередир.	1	11.02

22		Таныжаалы: З, Ж деп үжүктөр.	Зз, Жж деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш бижилгези.	Эжеш ажык эвес үннернүн шын адалгазынын тайылбырын чо- рудар: с деп үн күштүг, з деп үн кошкак адаарын билиндирер.	1	25.02
23		Кичээнгейлиг болуул, өңнүк!	Номчулга. Өөредиглиг диктант.	Дөзевилел кыры-биле бир одуругга бижээш, башкынын үлегерин көрүп оргаш, домактарны шын чараш бижип өөредир.	1	04.03
Үшкү чада						
24	Үннер болгаш үжүктөр. Ажык болгаш, ажык эвес үннер	Кичээнгейлиг бол!	Ъ (кадыг демдек). Өкбиле адаар ажык үннерлиг сөстөрнү адаары болгаш оларга ъ(кадыг демдекти) бижири.	Узадыр, кыскаладыр, өк-биле адаар ажык үннерни будавайн, шын дыңнап, номчуп билиринге өөредир.	1	11.03
25		«Кажар үжүктөрнүн чажы-	Ее, Ёё деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгасы болгаш	Үжүктүн шын бижилгезин, адалгазын дыңнап, ылгап билиринге өөредир. Е, Ё деп	1	18.03
		ды»	бижилгези.	үжүктөрнү адап турда бижикке, чаңгыс үжүк-биле бижирип, тыва сөстөрнүн эгезинге Е турбас, Ё турар деп билиндирип өөредир.		

26		Кажар үжүктөр	Яя, Юю деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгазы болгаш бижилгези.	Я, Ю деп үжүктөр чааскаан слог тургузарын билиндирер . Шын бижилге. Фонетиктиг сайгарылга	1	01.04
27	Үннер болгаш үжүктөр	Хуулгазын үжүк	Ь (чымчак демдек) кирген сөстөрнүн номчулгазы болгаш бижилгези.	Ь (чымчак демдек) кирген сөстөрнүн слог, үннүг анализин кылып өөредир.	1	08.04
28		Тыва сөстөрдө чок үжүктөр	<i>Фф, Цц, Щщ</i> деп үжүктөр кирген сөстөрнүн номчулгазы болгаш бижилгези.	Эжеш <i>ф-в, ц –с, щ-ш</i> деп үжүктөрнүн үннерин шын ададып, бижидип өөредир.	1	15.04
29	Үжүктөр	Үжүктөр бүлөзи	Алфавит-биле таныжылга.	А-дан эгелээш Я-га төнгөн үжүктөрнүн чыскаалын Алфавит дээр. Үжүк бүрүзү туруштуг. Тыва алфавитте 36 үжүк бары.		22.04
30		Үжен алды	Алфавит дугайында биллип алганы. Ооң иштинде үжүктөрнү аңгы-аңгы бөлүктөргө чарары.	Төлевилел «Мээң алфавидим» Үжүктөрнү ажык, ажык эвес деп бөлүктээри. Үжүктөргө тураскааткан шүлүктөр, чуруктар номчугаштары.		29.04
31	Дылым – байлам. Түңнел кичээлдер	Билиин хына!	Өөредиглиг диктант.	Дөзевилел кыры-биле бир одуругга бижээш, башкының үлегерин көрүп оргаш, домактарны	1	06.05
				шын чараш бижип өөредир.		

32- 33		Үжүглелди дола алган, үжен алды үжүктөр.	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын	Уругнуң шын, чараш, чазыг чок бижиирин чедип алыры-биле ажылдар.	2	13.05 20.05
-----------	--	---	--	---	---	----------------